

DOI: 10.17234/SRAZ.66.15

UDK: 811.135.1'373.45'373.6

UDK: 811.135.1'276.6:791.43

Original scientific paper

Primit la 1 iulie 2020

Acceptat pentru publicare la 18 octombrie 2021

Structura etimologică a terminologiei cinematografice românești actuale în context romanic și internațional

Helga Bogdan Oprea
Universitatea din București
helga.oprea@unibuc.ro

Terminologia cinematografică românească este una pe cât de diversă, pe atât de amplă. Cele mai multe elemente care o compun sunt panromanice (fie calcuri de structură, fie împrumuturi neologice: cuvinte și sintagme) sau chiar internaționale. Astăzi se remarcă o tendință spre globalizare, prin preluarea de cuvinte/sintagme din limba engleză (în special din varianta ei americană).

Lucrarea aduce ca element de originalitate cercetarea etimologică a elementelor care alcătuiesc terminologia cinematografică românească și analiza stilistică a unora dintre termeni, pe baza raportului *denotație – conotație*, în vederea ilustrării specificului ei în context romanic și internațional.

Cuvinte-cheie: terminologie, etimologie, împrumut (neologic), calc lexical, denotație – conotație

*Cinematografia este infinită în posibilitățile sale...
mai mult decât muzica sau limbajul. (Conrad Hall)
Cinematografia, ca și pictura, arată invizibilul.
(Jean-Luc Godard)*

1. Considerații preliminare

Alături de infinitele posibilități de redare a specificului său în materie de imagine, sunet, limbaj și mișcare, cinematografia este un domeniu deosebit de vast și extrem de fascinant prin multiplele arii pe care le deschide cercetătorilor din diverse ramuri științifice, inclusiv specialiștilor în lingvistică, pe care îi provoacă zi de zi să studieze specificul celei de-a șaptea arte la nivel de exprimare a mesajului și în privința componente sale terminologice, dându-le astfel ocazia să scoată la iveală acel invizibil de care amintea Jean-Luc Godard.

Obiectul lucrării de față îl constituie tocmai această componentă terminologică a cinematografiei românești, demersul nostru urmărind mai ales structura etimologică a acestui tip de lexic specializat din limba română, inclusiv prin raportare la contextul romanic și internațional.

Terminologia cinematografică românească (pentru care vom folosi în continuare sigla TCR) ilustrează, prin elementele care o compun, omogenitate semantică, prin referința lor la lumea filmului, dar și o certă diversitate etimologică, redată de prezența unor cuvinte (și sintagme terminologice) cu etimologie franceză, germană, rusă, iar în prezent, engleză (americană) și mai ales cu origine multiplă, pe baza indicațiilor oferite în dexonline.ro, nu puține la număr fiind elemente panromanice sau chiar internaționale, pentru care am consultat dicționare ale mai multor limbi romanice, germanice și slave.

2. Termeni cu etimologie unică sau multiplă

TCR alcătuiește un domeniu pe cât de vast, pe atât de divers sub raport semantic și stilistico-funcțional, cum o dovedesc și cele 186 de unități terminologice incluse de Cristian/Rîpeanu (1974) ca intrări separate în lucrarea lor, cărora li se adaugă numeroase sinonime și sintagme de gen.

Încă din perioada când a început procesul modernizării limbii române, împrumuturile din franceză au constituit nucleul lexicului specializat pe care îl evidențiază domenii dintre cele mai diverse ale științei și tehnicii, ale artei și culturii, iar TCR nu putea să facă excepție, ajungând în scurt timp la nivelul atins de terminologia cinematografică franceză, pentru care vezi Passek (1995).

Sunt ilustrative următoarele exemple: împrumuturi neologice – cuvinte simple (*cașeu, cadraj, bruitism, asistent, blendă, buclă, cadru, carton, decor*) sau compuse ca *avangardă, fondu-enchainé, contre-jour, gros-plan, cineast, cinefil, cineclub, cinematograf*, ultimele patru create pe baza unor rădăcini grecești, și, nu în ultimul rând, sintagme terminologice (împrumuturi sau calcuri) precum *distanță focală, filmări combinate, arhivă de film(e), bandă sunet, mască mobilă, film absolut, film abstract, aparat de filmare, aparat de proiecție, bandă internațională, cadru fix* etc.

O situație aparte este dată de termenii care au fost atât calchiați, cât și împrumutați la noi din franceză: *înlănțuire* și *anșeneu* (după, respectiv din fr. *enchaîné*), *cineatograf-adevăr* și *ciné-vérité* (după, respectiv din fr. *ciné-vérité*) etc.

Unele se găsesc într-o relație de sinonimie (*copie etalon* și *copie standard*), iar altele alcătuiesc perechi antonimice: *anamorfozare vs. dezanamorfozare, câmp vs. contra-câmp, dup-negativ vs. dup-pozitiv, sincron vs. asincron, sincronism vs. asincronism*. Într-un raport de antonimie sunt antrenate și sintagme: *filmare accelerată vs. filmare încetinită, cameră lentă vs. cameră rapidă/accelerată*.

Împrumuturile din germană sunt foarte puține în TCR, ele reprezentând în special termeni tehnici din acest domeniu (*forșpan*) sau denumirile unor curente, genuri, tipologii de filme care dau specificul celei de-a șaptea arte (compusul *Kammerspiel-film*, prin care se desemna o școală cinematografică dezvoltată în filmul mut german din anii '20).

La fel de puține sunt și cuvintele preluate din rusă sau după model rusesc și care datează din perioada comunistă, când cinematografia noastră era tributară modelului sovietic: *cine-ochi* și *Kino-glaz* (desemnând o școală a filmului

documentar sovietic), primul calc de structură și al doilea împrumut din rus. *Kino-злаз*, termen devenit, ulterior, internațional.

Împrumuturile din engleză sunt, în schimb, foarte numeroase, cum arată și o mare parte din glosarul acătuit de Lazăr (2013: 338–340). În ultima perioadă, se remarcă și în română o tendință spre globalizare, transpusă în preluarea masivă a unor cuvinte și sintagme terminologice din engleză, în special din varianta americană a acesteia. E de la sine înțeles că terminologia cinematografică, mai mult decât oricare alta, nu putea să reprezinte o excepție, dată fiind aprecierea de care se bucură la nivel internațional filmele produse la Hollywood (Manvell/Jacobs 1975), un loc devenit un brand (cf. Grainge 2008) sau evenimentele de tipul Galei Premiilor Oscar (Darian 1985, Levy 2004). Unele au fost preluate ca atare: *box-office*, *blockbuster*, *cast*, *casting*, *flash*, *flash-forward*, *guest star*, *live*, *off*, *remake*, *making-of*, *trailer*, *Vista-vision*, *western*, *zoom*, *zoom in*, *zoom out*, *3 D*, *Blu-Ray*, *Electronic Cam* etc., iar altele au fost atât împrumutate, cât și calchiate (imperfect, cu schimbare de topică firească pentru limba română): *Free cinema* și *Cinematograful liber*.

Etimologia multiplă este fenomenul care caracterizează cel mai bine lexicul românesc neologic, de aceea nu puteau lipsi din această categorie nici termeni cinematografici împrumutați (sau, mai rar, calchiați) în limba română, precum: *actor*, din fr. *acteur* și lat. *actor*; *plan*, din fr. *plan* și lat. *planus*; *ritm*, din fr. *rythme* și lat. *rhythmus*; *sensibilitate*, din fr. *sensibilité* și lat. *sensibilitas*, -atis (așadar, din franceză și latină savantă), *comedie* (din franceză – *comédie*, latină savantă – *comoedia* și germană – *Komödie*, redat și sub varianta *Kommädie*), *regizor* (din germană – *Regisseur* și franceză – *régisseur*, folosit în lumea filmului și a teatrului alături de *directeur* sau de perifriza *monteur en scène*) etc.

Elementele panromanice din TCR, ca și cele internaționale, sunt foarte bine reprezentate în limba română datorită atât unor factori externi (caracterul universal al artei filmului), cât și interni („ospitalitatea” limbii române).

Dată fiind universalitatea cinematografiei, domeniu mult îndrăgit de către marele public și perceput în lumea specialiștilor ca „a șaptea artă”, cele mai multe noțiuni de specialitate care compun TCR sunt elemente panromanice, fie calcuri lexicale de structură în limba română: rom. *profunzime* (*de câmp*), după fr. *profondeur* (*de champ*), iar în sp. *profundidad* (*de campo*), it. *profondità* (*di campo*), port. *profundidade*, cat. *profunditat*, toate, la rândul lor, calcuri după engl. *depth of field*, fie împrumuturi neologice, cum sunt cele mai multe dintre ele: rom. *obiectiv*, fr. *objectif*, sp. *objetivo*, it. *obbiettivo*, port. *objetivo*, cat. *objectiu*; rom. *plan*, fr. *plan*, sp. *plano*, it. *piano*, port. *plano*, cat. *pla*; rom. *sensibilitate*, fr. *sensibilité*, sp. *sensibilidad*, it. *sensibilità*, port. *sensibilidade*, cat. *sensibilitat* etc. Există și sintagme terminologice panromanice, ca de exemplu: rom. *plan general*, fr. *plan général*, sp. *plano general*, it. *piano generale*, port. *plano geral*, cat. *pla general*.

Cei mai mulți termeni de specialitate sunt internaționali, în sensul că se regăsesc în cel puțin trei limbi de cultură și civilizație care aparțin unor familii lingvistice distincte: familia limbilor romanice, germanice și slave. Sunt reprezentativi în acest ultim caz termeni precum rom. *contrast*, fr. *contraste*, it. *contrasto*, sp. *contraste*, cat. *contrast*, engl. *contrast*, germ. *Kontrast*, rus. *контрастировать*; rom.

diafragmă (cu sensul specializat din cinematografie), fr. *diaphragme*, it. *diaframma*, sp. *diafragma*, cat. *diafragma*, engl. *diaphragm*, germ. *Diaphragma*, rus. *диафрагма*; rom. *filtru*, fr. *filtre*, it. *filtro*, sp. *filtro*, cat. *filtre*, engl. *filter*, germ. *Filter*, rus. *фильтр*; rom. *fotogramă*, fr. *photogramme*, it. *fotogramma*, sp. *fotograma*, cat. *fotograma*, engl. *photogram*, germ. *Photogramm*, rus. *фотограмма*; rom. *perforație*, fr. *perforation*, it. *perforazione*, sp. *perforación*, cat. *perforació*, engl. *perforation*, germ. *Perforation*, rus. *перфорация*; rom. *sensitometrie*, fr. *sensitométrie*, it. *sensitometria*, sp. *sensitometria*, cat. *sensitometria*, engl. *sensitometry*, germ. *Sensitometrie*, rus. *сенситометрия*.

3. De la denotație la conotație în TCR

TCR include chiar și elemente din limba comună, dar resemantizate, mai ales în urma unor calchieri după modele externe, în special cu etimologie multiplă: din franceză, italiană, engleză, de exemplu, *masă (de montaj)*, după fr. *table de montage*.

Resemantizarea multor termeni intrați în TCR nu s-a realizat însă numai în acest mod, ci și prin diverse procedee stilistice cu un grad diferit de expresivitate și care au dus astfel la producerea diverselor conotații, cum sunt metaforizarea sau alte figuri de stil (metonimie, sinecdocă). De exemplu, în cazul termenilor *cărucior* sau *girafă* (utilaj de mare înălțime folosit la filmări), s-a petrecut un proces similar cu ceea ce s-a întâmplat anterior în limbajul tehnicii cu *brațul macaralei* și cu alte metafore lexicalizate. Ele au fost create pe baza unor similitudini de formă între diferitele obiecte folosite în lumea filmului și diverse elemente ale realității extracinematografice, în special lucruri din viața de zi cu zi, dar și animale, părți ale corpului omenesc.

Transferurile de semnificație astfel realizate scot în evidență capacitatea vorbitorilor (reprezențați aici de specialiștii din lumea filmului) de a găsi echivalentele cele mai potrivite pentru desemnarea noilor realități care îi provoacă la tot pasul în materie de tehnică. Se dovedește încă o dată existența la nivelul limbii române standard a unor permanente surse de inovare, care dublează ușurința ei la fel de mare în a prelua din alte limbi și a adapta sau asimila denumiri generate aici prin mecanisme similare.

Raportul care există între denotație și conotație în materie de sintagme terminologice folosite în TCR este ilustrat însă la modul cel mai sugestiv prin inventarul de premii și distincții care se acordă în cinematografie cu ocazia diferitelor *gale și festivaluri de film internaționale*, la care ne vom referi și noi în următorul studiu de caz.

Examinând bogata paletă de premii date actorilor, regizorilor, scenariștilor, am constatat că cele mai multe sunt indicate prin termeni denotativi, ca de exemplu: *Premiul pentru cel mai bun film, cea mai bună regie, cel mai bun scenariu, cea mai bună coloană sonoră, cel mai bun actor, respectiv cea mai bună actriță (în rol principal sau în rol secundar)* etc.

Sunt însă și trofee a căror denumire implică diferite conotații, unele rămânând netraduse în limba română, cum se procedează, de altfel, și la nivel internațional (așa este, de pildă, *Palme d'or* de la Cannes), în timp ce altele, bazate pe metafore

extrem de sugestive, atât în limbile de origine, cât și în română, implică indiscutabil în denumirea lor ideea de valoare, de forță, dimensiuni ale reușitei ca răsplată a efortului depus. Succesul poate fi simbolizat prin imaginea unor animale emblematice în acest sens, al căror nume e determinat de atribute reprezentate de metale dintre cele mai strălucitoare: *Leul de aur* (în italiană: *Leone d'Oro*) și *Leul de argint* (în italiană: *Leone d'Argento*), trofee ale Festivalului de Film de la Veneția, sau *Ursul de aur* (în germană: *Goldener Bär*) și *Ursul de argint* (în germană: *Silberner Bär*), distincții de la Festivalul de Film de la Berlin. La polul opus stă *Zmeura de aur* (după engl. *Golden Raspberry Awards*), o pseudodistincție dată celor fără performanțe în cinematografie, în special actorilor, dar și regizorilor, zmeura fiind asociată cu eșecul în expresia englezească peiorativă *to blow a raspberry*. Denumind evenimente de talie internațională, aceste distincții au fost calchiate în toate limbile de circulație, inclusiv în limba română.

O metaforizare de tip special a fost implicată și în denumirea celui mai important trofeu în cinematografie, premiul Oscar. Este vorba despre antonomază, care presupune o deplasare de ordin semantic și stilistic totodată, realizată de la nume proprii (individualizate, unice) către realități specifice altor domenii, în cazul de față, lumii cinematografice.

Fără a denumi ca atare procedeu, mai mulți filmologi au recunoscut că, la un moment dat, s-a făcut o extindere a unui nume de bărbat la statueta de formă inconfundabilă, care până atunci era desemnată generic prin termeni precum *premiu* sau *trofeu*.

Astfel, Levy (2004: 45) invocă drept „botez” al statuetei Oscar un banchet din 1934, adăugând că „Nu se știe încă exact cine a inventat acest nume”, deși „Numeroase persoane au pretins drepturile de paternitate asupra acestui supranume, dar misterul încă nu a fost încă elucidat”.

Darian (1985: 56) surprinde însă cel mai bine hazardul apariției unui nume pentru râvnitul trofeu: „Deodată, pe la jumătatea anilor '30, așa ca din senin, din ce în ce mai mulți au început să se refere la cunoscuta statueta, numind-o Oscar. Cine anume îi dăduse acest nume nu se știa precis, dar circulă câteva supoziții” (subl. n.). Legat de aceste supoziții, autoarea detaliază trei posibile explicații cu privire la originea denumirii premiului:

1. Margaret Herrick (bibliotecara Academiei de Film Americane de atunci) a remarcat încă de când a văzut statueta o asemănare teribilă cu unchiul său, pe care îl chema **Oscar** Pierce, dar care „era, de fapt, un văr al ei” (cf. Levy 2004: 45). În ziua aceea era de față și reporterul Sidney Skolsky, care „l-a folosit ca atare, introducându-l în comentariul său” așa: „Cu afecțiune, angajații Academiei i-au dat statuetei denumirea de «Oscar»”.

2. Numele statuetei a fost adoptat din momentul când același ziarist de la Hollywood, Skolsky, afirmă următoarele conform Levy (2004: 45): „Mă săturasem să folosesc cuvântul «statueta» în articolul meu. [...] M-am gândit că Oscar nu o să pară un nume prea pretențios pentru un banchet cu asemenea pretenții”. Invocând un alt model generator, Darian (1985: 56) trimite în cartea sa, pentru paternitatea termenului, la același Skolsky, care, „enervat că trebuia să inventeze mereu altă parafrază când scria despre premiile Academiei, se gândise să-l

numească preluând o glumă dintr-un popular vodevil: «*Vrei un trabuc, Oscar?*» – glumă care în context avea sensul dictonului: «*Vrei, calule, ovăz?*»”.

3. Bette Davis ar fi denumit statueta în amintirea soțului ei decedat, Harmon Oscar Nelson Jr., cu care chiar ea spunea că trofeul seamănă foarte bine.

4. Concluzii

Complexitatea terminologiei cinematografice se transpune inclusiv la nivel etimologic, prin împrumuturi și calcuri lexicale neologice care stau la baza elementelor latino-romanice cu etimologie simplă ori multiplă, a căror pondere e covârșitoare în TCR. Ca importanță a realităților pe care le denumesc, aceste elemente au reprezentat și continuă să reprezinte și astăzi baza TCR. De aceea, dacă facem o analogie cu studiile de lingvistică în care s-a discutat la noi despre fondul principal lexical, neologismele latino-romanice care compun TCR s-ar putea reda printr-un nucleu compact și foarte solid, în jurul căruia stau toți ceilalți termeni de alte origini (inclusiv din engleza americană, iar în diverse perioade ale evoluției TCR, și germană, rusă).

Numărul mare al împrumuturilor și calcurilor după modele engleze (în varianta americană) nu schimbă fundamental această situație, pentru că, pe de o parte, multe dintre ele se explică, în engleză, din surse romanice și, pe de altă parte, pentru că transpunerile în română se fac, de cele mai multe ori, cu ajutorul materialului lingvistic intern, moștenit (deci, latin) sau împrumutat (preponderent, tot din surse romanice). Internaționalizarea cinematografiei a făcut ca granițele lingvistice să se relativizeze azi, iar iubitorii de filme să recunoască și să folosească, în cunoștință de cauză, atât cuvintele din limbile unde filmele au fost create și lansate, cât și echivalentele acestor cuvinte în propria limbă.

Bibliografie

- Cristian, Cornel/Rîpeanu, Bujor T. (1974). *Dicționar cinematografic*, București: Editura Meridiane.
- Darian, Adina (1985). *Mirajul statuetei de aur: Oscar 55*, București: Editura Meridiane.
- Grainge, Paul (2008). *Brand Hollywood: Selling Entertainment in a Global Media Age*, London/New York: Routledge.
- Lazăr, Ioan (2013). *Cum se face un film?*, București: Editura Felix Film.
- Levy, Emanuel (2004). *Totul despre Oscar: istoria și politica decernării premiilor Academiei de Arte și Științe Cinematografice* [trad. Radu Trif], București: Editura ALLFA.
- Manvell, Roger/Jacobs, Lewis (1975). *The International Encyclopedia of Film*, New York: Bonanza.
- Passek, Jean-Loup (1995). *Dictionnaire du cinéma*, Paris: Larousse.
- <https://dexonline.ro/>

Etymological Structure of Current Romanian Cinema Terminology in Romance and International Context

Our paper tackles the Romanian cinema terminology (RCT), more precisely the etymological research of this terminology and the stylistic examination of some cinema-connected words based on the relationship between denotation and connotation.

RCT is a scientific and cultural field which can be described as both varied and large. In Romanian, the cinema-connected terms have multiple etymology; they are simple or compound words borrowed mainly from French; yet, one can also identify terminological phrases with the same origin. A few lexical borrowings are made from German or Russian.

The vast majority of the cinema vocabulary is used in all Romance languages: both structural loan translations and neological borrowings – words and phrases as well, often represent international terms.

The globalization process in cinema also resulted in the borrowing of many words and phrases from (American) English. However, these words did not alter the Romance characteristic features of the RCT at all and never will they do.

Keywords: terminology, etymology, (neological) borrowing, lexical loan translation, denotation – connotation

